

Korc, Ewa

Materiały źródłowe do dziejów ruchu robotniczego w Prusach Wschodnich w latach 1933-1945 zachowane w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Olsztynie

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2-3, 285-293

1983

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ewa Korc

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE
DO DZIEJÓW RUCHU ROBOTNICZEGO
W PRUSACH WSCHODNICH W LATACH 1933—1945
ZACHOWANE W WOJEWÓDZKIM ARCHIWUM
PAŃSTWOWYM W OLSZTYNIE

Potrzeby badawcze, związane z problematyką ruchu robotniczego w Prusach Wschodnich, wymagają poszukiwania nowych źródeł, w szczególności do okresu rządów hitlerowskich, gdy na pierwszy plan wysunięto zadanie rozbicia ruchu komunistycznego.

Część tych zagadnień ilustrują dokumenty poniemieckie w zasobie akt Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Olsztynie (dalej WAPO).

Tuż po wojnie materiały te były rozrzucone po różnych miejscowościach i miejscach, często przypadkowych, tak jak porzucili je Niemcy, próbując w ostatniej jeszcze chwili wywieźć je lub zniszczyć. Ocalałe akta przejęte przez WAPO nie oddają pełnego obrazu, mówią jednak wyraźnie o stosunku władz administracji ogólnej do najważniejszych zagadnień życia prowincji wschodniopruskiej.

Ważne dla badań dziejów ruchu robotniczego w Prusach Wschodnich są akta policyjne zasobu WAPO. Dokumenty zawarte w tych działach obrazują pracę wszystkich resortów policji, z policją bezpieczeństwa (Sicherheitspolizei) włącznie. Znajdują się tam akta dotyczące wszystkich organizacji politycznych, kulturalnych i sportowych oraz kontaktów ludności z zagranicą. W zespole akt magistratu Barczewa należy zwrócić uwagę na voluminy zawierające dokumenty w sprawach Komunistycznej Partii Niemiec (Kommunistische Partei Deutschlands — dalej KPD), partii socjaldemokratycznej (Sozialdemokratische Partei Deutschlands — dalej SPD) oraz innych organizacji parakomunistycznych. Ponadto cennym źródłem są akta więzienia w Barczewie, dokąd kierowano więźniów politycznych.

Problematykę ruchu robotniczego przedstawiają również akta w zespołach magistratów Dąbrówna i Reszla oraz w zespołach akt landratur powiatów mrągowskiego, giżyckiego, reszelskiego i nidzickiego. Pozwalają one poznać główne kierunki działalności KPD i SPD, stosunki tych partii z innymi organizacjami oraz ocenić stosunek władz państwowych do ruchu komunistycznego w Prusach Wschodnich. Instrukcje i zarządzenia władz centralnych odnoszące się do całego terytorium niemieckiego mówią o zwalczaniu ruchu oraz zasięgu i metodach używanych w prowincji wschodniopruskiej. Szczątkowy

charakter zachowania zespołów akt i rozproszenie tematyczne skłaniają do przedstawienia dokumentów w porządku rzeczowym, z podziałem na następujące tematy:

- 1 — Metody zwalczania ruchu robotniczego;
- 2 — Areszty, inwigilacje i obozy koncentracyjne;
- 3 — Partie organizacje i związki polityczne;
- 4 — Międzynarodowy ruch robotniczy;
- 5 — Czasopisma, druki ulotne;
- 6 — Przechwycone przez gestapo materiały pisemne ruchu robotniczego;
- 7 — Informacje konfidentów.

Na dokumentację składają się przeważnie tajne informacje naczelnych władz niemieckiej policji kryminalnej i gestapo (Geheimes Staatspolizeiamt) kierowane do wszystkich władz policyjnych w ówczesnej Rzeszy. Podstawą ich są najczęściej doniesienia konfidentów lub intruktaże i plany działalności ruchu robotniczego przechwycone, czy zdobyte w wyniku rewizji. Należą tu raporty kryminalne służby granicznej w Giżycku, sprawozdania miejskich władz policyjnych z wykazami działaczy KPD i SPD, sprawozdania z rewizji, z nadzorowanych przez policję wieców i zebrań, wraz z omówieniem wygłaszanych referatów. Inną grupę stanowią oryginalne pisma ulotne i druki, ponadto wycinki prasowe pism ustawodawczych, rozporządzeń i zarządzeń policyjnych.

METODY ZWALCZANIA RUCHU ROBOTNICZEGO

Rozszerzanie się wpływów ruchu robotniczego w maju 1933 r. wymagało — zdaniem Ministra Spraw Wewnętrznych — usunięcia tego niebezpieczeństwa środkami policyjnymi. Głównie zalecane metody to: zakłócanie działalności służb wywiadowczych i kurierów, zamykanie lokali, utrudnianie spotkań i pozbawianie środków lokomocji, konfiskata budynków, urządzeń biurowych, maszyn do pisania i drukarskich (KPD i jej organizacji afiliowanych), nielegalnych kont bankowych figurujących pod pozorowanymi nazwiskami¹. Nie należało zezwalać na zebrania polityczne SPD².

1 Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Olsztynie (dalej WAPO). Landratsamt Sensburg VIII/9/A/9, Pismo Der Preussische Minister des Innern, Berlin 27 V 1933 r. dotyczące: Stand der Kommunistischen Bewegung; Landratsamt Sensburg VIII/9/A/11, k. 857, Pismo Preussische Geheime Staatspolizei — Staatspolizeistelle für den Reg. Bez. Allenstein, 19 VI 1936, dot.: Planmäßige Abwanderung kommunistisch verdächtiger Elemente zur Landarbeit; Magistrat Gilgenburg XXX/15/49 Der Landrat in Osterode 18 VII 1934 r., dot.: Beobachtung und Bekämpfung der kommunistischen Zersetzungstätigkeit in der Reichswehr, in der Schutzpolizei, in den Wehrverbänden sowie in den Arbeitsdienstlagern; Pismo Geheimes Staatspolizeiamt (Gestapo) w Berlinie z 26 IV 1935 r. informujące, iż poszczególne sądy nie dość ostro wyrokują w sprawach wrogów państwa — za niskie kary a nawet zwolnienia od odpowiedzialności sądowej; Magistrat Gilgenburg XXX/15/49, Kommunistische und spartakistische Umtriebe, okólnik z 23 VI 1933 w sprawie zajęcia i konfiskaty mienia Socjaldemokratycznej Partii Niemiec (SDP) na podstawie: VO, zum Schutz von Volk und Staat z 28 II 1933; pismo Der Innenminister, Berlin 18 XI 1933 r., dot.: Einziehung kommunistischen Vermögens sowie sonstigen volks- und staatsfeindlichen Vermögens 26 V 1933 und 14 VII 1933 — RGBl 1933. I. S. 293, 479.

2 Ibidem, Landratsamt Sensburg VIII/9/A/9 k. 45: 2 III 1933 r. zgłoszono gminie w Ukcie o mającym się odbyć w tym dniu zebraniu SPD. Landrat z Mragowa w piśmie do Gminy w Starej Ukcie poleca wydanie zakazu na podstawie § 1 VO z 4 II 1933 r. (RGBl 1933, t. 1, s. 35).

W Berlinie, przed rozpoczęciem procesu w sprawie podpalenia Reichstagu zorganizowano wystawę skonfiskowanych materiałów ruchu robotniczego (broń, materiały wybuchowe, ważne druki i dokumenty)³. Słuchanie audycji nadawanych przez radio moskiewskie traktowano na równi z zebraniem tajnymi. W takich przypadkach aparaty radiowe należało konfiskować, a uczestniczących bezwzględnie aresztować i bezwzględnie osadzać w obozach koncentracyjnych⁴.

Po 30 stycznia 1933 r. marksistowskie ugrupowania partyjne podejmowały próby ponownego zorganizowania się w różnych klubach i związkach (kluby kreglarzy, związki śpiewacze). Jeśli jakieś zgłoszone po 30 stycznia kluby i związki wskazywały na tajne formy działania partyjnego aparatu marksistowskiego, należało je rozwiązywać, konfiskując ich mienie i aresztując przywódców⁵. Polecano też likwidować wszelkie robotnicze organizacje sportowe⁶.

Zorganizowano też nadzór w obozach dla zatrudnionych w latach kryzysu bezrobotnych, tzw. Notstandsarbeiter, gdzie szerzyła się propaganda komunistyczna⁷. W końcu 1934 r. za agitację na rzecz lewicy wdrażano postępowanie o zdradę państwa (Hochverratsverfahren)⁸.

ARESZTY, INWIGILACJA, OBOZY KONCENTRACYJNE

O licznych aresztowaniach działaczy ruchu robotniczego w Prusach Wschodnich czytamy w aktach starostw: mragowskiego, giżyckiego i biskupieckiego oraz w aktach zarządów miejskich Barczewa i Dąbrówna. Znajdują się tam sprawozdania rewizji, dane o prewencyjnych aresztowaniach działaczy KPD i SPD, u których wykryto druki propagandowe lub broń⁹. W aktach miejskich Barczewa zachowała sięteczka z dokumentami dotyczącymi kosztów utrzymania więźniów politycznych w miejscowym więzieniu. Jak wynika z korespondencji, byli to przeważnie działacze lewicy skazani przez Najwyższy Sąd Krajowy (Oberlandesgericht) w Królewc. Bezpośrednio po odbyciu kary więzienia, aresztowano ich ponownie (prewencyjnie — Schutzhaft) i wysyłano do obozów koncentracyjnych w Sachsenhausen i Lichtenbergu¹⁰. Wykazy kosztów utrzymania prewencyjnie aresztowanych działa-

3 Ibidem, Magistrat Wartenburg XXX/14/734 k. 17, Pismo Geheimes Staatspolizeiamt Berlin 1 VIII 1933, dot.: Sammlung beschlagnahmten kommunistischen Materials.

4 Ibidem, Magistrat Gilgenburg XXX/15/49, Pismo Geheimes Staatspolizeiamt Berlin 4 IX 1933, dot.: kommunistische Propaganda über den Moskauer Sender.

5 Ibidem, Pismo Geheime Staatspolizeistelle in Allenstein 12 VIII 1933 oraz telefonogram z 19 VIII 1933, w którym poleca się konfiskatę mienia organizacji: Reichsarbeitsgemeinschaft der Kinderfreunde, Nestfalkengruppen, Jungfalkengruppen, Rote Falkengruppen.

6 Ibidem, Landratsamt Sensburg VIII/9/A/9, k. 452, Pismo Der Preussische Minister für Wissenschaft, Kunst und Volksbildung Berlin 13 IX 1933, dot.: Neuaufbau der deutschen Sportorganisation; Landratsamt Sensburg VIII/9/A/9, k. 737; Pismo Der Preussische Finanzminister Berlin 8 III 1934, dot.: Erfassung und Verwertung des Vermögens der marxistischen Arbeiter-Turn- und Sportorganisationen.

7 Ibidem, k. 417 Pismo Der Oberpräsident der Prov. Ostpreussen, Königsberg 10 X 1933, dot.: Politische Lage in den Arbeitslagern.

8 Ibidem, Landratsamt Sensburg VIII/9/A/105, k. 212; Der Minister des Innern z 13 XII 1934.

9 Ibidem, Landratsamt Sensburg VIII/9/A/9, k. 59, 66, 70, 72—74, 87, 91—93, 139, 176, 178, 378—394, 489, 900; Landratsamt Lötzen VIII/3/A/243, k. 163—167; Magistrat Wartenburg XXX/14/507, 734 k. 95—118; Magistrat Gilgenburg XXX/15/49.

10 Ibidem, Magistrat Wartenburg XXX/14/466, k. 43—135: Kosten für politische Schutzhaftlinge.

czy ruchu robotniczego w powiecie mrągowskim zawierają ich dane osobowe, koszty utrzymania i transportu oraz datę zwolnienia z aresztu. Z wykazów wynika, iż w okresie od kwietnia do lipca 1933 r. w areszcie prewencyjnym przebywało 41 osób z powiatu mrągowskiego¹¹.

W aktach starostwa mrągowskiego znajduje się bogata korespondencja władz policyjnych wyższego i niższego szczebla dotycząca aresztów prewencyjnych oraz codziennego meldowania się na posterunkach policji członków KPD i SPD zwolnionych z aresztu a podejrzanych o dalszą działalność polityczną¹², następnie mówi się o umieszczeniu ich w przygotowywanych trzech wielkich obozach koncentracyjnych¹³. W aktach zachowało się bardzo dużo donosów, na podstawie których wiele osób aresztowano, kierując sprawy do prokuratury w Elku, a inne poddano stałej inwigilacji¹⁴.

Z korespondencji Ministra Spraw Wewnętrznych do Nadprezydenta Prowincji Prus Wschodnich wynika, iż do października 1933 r. 182 osoby z tej prowincji osadzono w obozie koncentracyjnym Papenburg, a 40 osób w obozie Brandenburg¹⁵.

PARTIE, ZWIĄZKI I ORGANIZACJE POLITYCZNE

W aktach zespołu starostwa w Giżycku zasługuje na uwagęteczka za-tytułowana: „Kampfbund gegen den Faschismus 1931—1933” (Związek do walki z faszyzmem). Dokumenty zawarte tutaj pozwalają odtworzyć działalność lewicy w powiecie giżyckim od roku 1932 do marca 1933. Oprócz wyszczególnienia organizacji robotniczych i ich członków, znajdują się tu raporty kryminalnej służby granicznej w Giżycku z wieców organizowanych przez KPD i wygłaszanych na nich przemówień. Ponadto odpisy przechwyconych przez gestapo materiałów o planowanej działalności KPD z wytycznymi do poszczególnych akcji: przygotowania strajku generalnego, destrukcji w szeregach wojska, floty i policji, przenikania działaczy do „Niemieckiej Służby Pracy” (Reichsarbeitsdienst) i innych organizacji nazistowskich w celu pozyskania nowych działaczy. Część dokumentów to raporty agentów z Giżycka o przebiegu zebrań KPD, działalności związkowej „Revolutionäre Gewerkschaftsopposition” (Rewolucyjnej Opozycji Związkowej — dalej RGO), współpracy KPD i RGO w Giżycku i Królewcu. Z r. 1932 zachowały się wykazy członków organizacji „Rote Hilfe” (Czerwonej Pomocy) współdziałających z KPD, organizacji antyfaszystowskiej „Antifa” i innych w powiecie giżyckim¹⁶. W informacjach kryminalnej służby granicznej omawiano zebrań robotniczej organizacji „Rote Hilfe”, organizowane w pierwszych miesiącach 1933 r. w Giżycku; podawano liczbę uczestników, przeważnie członków KPD i nazwiska referentów, np.: 15 stycznia w hotelu „Masurischer Hof”

11 Ibidem, Landratsamt Sensburg VIII/9/a/9, k. 333—368; Koszty utrzymania prewencyjnie aresztowanych działaczy ruchu robotniczego w powiecie mrągowskim.

12 Ibidem, Landratsamt Sensburg, VIII/9/A/11a.

13 Ibidem, Landratsamt Sensburg, VIII/9/A/9, k. 71, Minister des Innern Berlin 24 IV 1933, dot.: Nachprüfung der gemäß § 1 der Notverordnung v. 28 II 1933 erlassenen Schutzhaftanordnungen.

14 Ibidem, Landratsamt Sensburg VIII/9/A/9; VIII/9/A/11a, VIII/9/A/105.

15 Ibidem, Landratsamt Sensburg VIII/9/A/9, k. 395; Pismo Der Minister des Innern Berlin 12 X 1933.

16 Ibidem, Landratsamt Lötzen VIII/3/A/243.

przemawiał tow. Korn zwolniony na podstawie amnestii z twierdzy w Strzelcach Opolskich. Mówca przedstawił na zebraniu warunki i traktowanie więźniów politycznych przebywających w twierdzach¹⁷.

W teczce: „Politisches, Verbände und Vereine” (Sprawy polityczne, związki i zrzeszenia), zawarte są wyłącznie miesięczne wykazy działających w powiecie giżyckim partii politycznych, organizacji, związków, (XI 1932 — X 1933 r.). W wykazach podano struktury organizacyjne poszczególnych jednostek z liczbą członków oraz szczegółowe dane personalne członków kierownictw. Wykazom każdorazowo towarzyszą sprawozdania o zmianach w podziale jednostek na stanowiskach kierowniczych, wewnętrznych reorganizacjach oraz zmianach liczby działaczy¹⁸.

W policyjnych raportach z Reszla w latach 1928—1933 omawiane są zebrania KPD i SPD¹⁹. Przykładowo: 4 lutego 1933 r. odbyło się zebranie Komitetu RGO w Elblągu, gdzie występował przewodniczący podokręgu (Unterbezirksleiter) KPD — Eichler. Tematem posiedzenia było przygotowanie strajków, mobilizacja młodzieży, kobiet pracujących oraz robotników chrześcijańskich²⁰.

W aktach miejskich Barczewa zachowane są wykazy partii, organizacji i związków z 1933 r. z nazwiskami przewodniczących, adresami i liczbami członków²¹.

Dokumenty landratury mragowskiej zawierające korespondencję między Prezydentem Rejencji w Olsztynie a landratą w Mragowie w sprawie konfiskaty mienia robotniczych organizacji sportowych na terenie powiatu. Na tej podstawie można odtworzyć liczbę tych organizacji i miejsca ich działania. Były to: „Freie Turnerschaft” (Wolny Klub Gimnastyczny) w Marcinkowie, „Arbeiter Turn und Sportverein „Eintracht” (Robotniczy Związek Gimnastyki i Sportu „Jedność”) w Pieckach, „Turn- und Sportverein „Vorwärts” (Związek Gimnastyki i Sportu „Naprzód”) w Mragowie oraz „Arbeiter Turn- und Sportverein” (Robotniczy Związek Gimnastyki i Sportu) w Mragowie²².

W aktach landratury mragowskiej znajduje się pismo władz policyjnych z Olsztyna z 25 lipca 1933 r., które informuje o działającym na terenie Niemiec zrzeszeniu polskich komunistów, którego celem było prowadzenie propagandy komunistycznej wśród robotników mówiących po polsku, szczególnie wśród robotników sezonowych. Przewodniczący i członkowie kierownictwa, prawie bez wyjątku należeli do KPD²³.

W aktach korespondencji tak miejskich, jak i starościńskich Mragowa, Dąbrówna, Barczewa, Reszla i Giżycka zachowały się dokumenty mówiące o likwidacji i aresztowaniu kierownictwa różnych ugrupowań robotniczych na terenie całej Rzeszy np.: Sozialistische Arbeiter-Partei — SAP (Socjalistyczna Partia Robotnicza), Sozialistischer Jugend-Verein — SJV (Socjalistyczny

17 Ibidem, k. 298.

18 Ibidem, Landratsamt Lötzen VIII/3/A/242.

19 Ibidem, Landratsamt Rössel XXX/13/316.

20 Ibidem, Magistrat Wartenburg XXX/14/734, k. 10, Polizei Prasdium Königsberg 15 III 1933, dot.: Sitzung des RGO Komitees, Ortsgruppe Elbing.

21 Ibidem, Magistrat Wartenburg XXX/14 Politische Vereine und Verbände, k. 732.

22 Ibidem, Landratsamt Sensburg VIII/9/A/105, k. 239—263.

23 Ibidem, Landratsamt Sensburg VIII/9/A/9, k. 297, Pismo: Geheime Staatspolizeistelle Allenstein 25 VII 1933, dot.: Polnische kommunistische Vereinigung „Kultur- und Bildverein polnischer Arbeiter in Deutschland — Arbeitereinigkeit”.

Związek Młodzieży) oraz o poleceniach ścisłej obserwacji byłych członków KPD i SPD²⁴.

MIĘDZYNARODOWY RUCH ROBOTNICZY

Niebagatelna liczba obcokrajowców o orientacji komunistycznej działała w ruchu robotniczym w Niemczech. Świadczą o tym liczne pisma centralnych władz policji kryminalnej, odnoszące się do nielegalnej działalności na terenie Rzeszy Niemieckiej np. „Międzynarodowego Stowarzyszenia Przyjaciół Quaków”²⁵. W dokumentach landratury giżyckiej znajduje się wykaz obcokrajowców, działających publicznie, należących do KPD lub afiliowanych organizacji politycznych oraz sympatyzujących z ruchem komunistycznym²⁶. W zachowanej, poufnej korespondencji landratury mrągowskiej pisze się o szkoleniu działaczy ruchu robotniczego z Niemiec w Amsterdamie i w Związku Radzieckim oraz o powrocie z zagranicy przeszkolonych aktywistów, którzy wyemigrowali z Niemiec po marcu 1933 r. (wykaz 57 osób przybyłych z Holandii)²⁷.

CZASOPISMA, DRUKI ULOTNE KPD

W wyniku masowych rewizji u działaczy KPD w powiecie giżyckim w pierwszych miesiącach 1933 r. skonfiskowano wiele druków ulotnych, kolportowanych w Prusach Wschodnich. W dokumentacji archiwalnej landratury w Giżycku znajdują się następujące pisma ulotne: „Kampfplan Januar/Februar — 250 000 Landarbeiter sollen für die rote Klassenfront gewonnen werden” (dot. Prus Wschodnich), następnie „Entschliessung der Tagung des deutschen Reichsbauernkomitees” z 9/11 XII 1932, wydana przez Zarząd Okręgu KPD w Królewcu; „Beschlüsse des 12 Plenums des EKKI (Exekutiv-Komitee der Kommunistischen Internationale) i druki (Dem neuen Kampfgenossen zur Einführung in die KPD) wydane przez Zarząd Okręgu w Królewcu²⁸.

Oprócz zachowanych oryginalnych druków w dokumentacji landratury niemieckiej wymienia się w korespondencji drukowane w Królewcu ulotki w 1933 roku²⁹. Tytuły ulotek skonfiskowanych w latach 1936—1939 a drukowanych za granicą (w Czechosłowacji, w Pradze oraz we Francji) wymienione są w dokumentach magistratu w Piszcu³⁰.

24 Ibidem, Landratsamt Sensburg VIII/9/A/9, k. 474—477, 637; VIII/9/A/105, k. 734—756; Magistrat Gilgenburg XXX/15/49; Magistrat Wartenburg XXX/14/736.

25 Ibidem, Landratsamt Sensburg VIII/9/A/105, k. 638, Pismo Geheimles Staatspolizeiamt Berlin 6 VI 1935, dot.: illegale Tätigkeit der „Internationalen Gesellschaft der Freunde (Quaker).

26 Ibidem, Landratsamt Lötzen VIII/3/A/244, k. 25—59; Pismo Der Polizeipräsident des Landeskriminalpolizeiamt Berlin 3 III 1933, dot.: Kommunistische Betätigung der Ausländer.

27 Ibidem, Landratsamt Sensburg VIII/9/A/11a, k. 363; VIII/9/A/105, k. 170; VIII/9/A/9, k. 494; Magistrat Wartenburg XXX/14/734, k. 14—16.

28 Ibidem, Landratsamt Lötzen VIII/3/A/243.

29 Ibidem, Landratsamt Neidenburg VIII/5/A/15 — Beschlagnahme verbotener Schriften.

30 Ibidem, Magistrat Johannisburg XXX/3/III/224.

PRZECHWYCONE PRZEZ GESTAPO
MATERIAŁY RUCHU KOMUNISTYCZNEGO

Są to przeważnie odpisy z przechwyconych oryginalnych okólników Komitetu Centralnego KPD, Komitetów Okręgowych KPD w Berlinie i Królewcu, dotyczących m.in.: wytycznych w sprawie organizowania i działania aparatu instruktorów KPD w wielkich miastach, wydanych przez KC KPD w styczniu 1933³¹; natychmiastowego pogotowia całej organizacji partyjnej KPD łącznie z sympatykami i innymi organizacjami masowymi (marzec 1933)³²; starań KPD i RGO oraz związanych z nimi korporacji o nowe zorganizowanie bezrobotnych³³; utworzenia jednolitej proletariackiej organizacji obrony na podstawie rezolucji KC KPD z 1 VIII 1934³⁴; wytycznych dla młodzieży — należącej do Hitler-Jugend, organizacji sportowych i katolickich — wydanych przed obchodami 20 Międzynarodowego Dnia Młodzieży z lipca 1934 r.³⁵.

W dokumentach landratury mragowskiej znajduje się odpis raportu zdelegalizowanej KPD, odnoszącego się m.in. do Prus Wschodnich a dotyczącego odbudowy ruchu komunistycznego w Elblągu, Olsztynie i Wystruci w 1934 r.³⁶ Wśród przejętych materiałów znajduje się również wykaz haseł, którymi posługiwali się działacze KPD w 1934 r.³⁷

INFORMACJE KONFIDENTÓW

W oparciu o informacje agentów i konfidentów przesyłano z Berlina do Prus Wschodnich zawiadomienia o planowanych akcjach oraz o działalności ruchu komunistycznego w całej Rzeszy. Tego rodzaju dokumenty znajdują się głównie w zespołach akt landratur w Mragowie i Giżycku oraz w aktach miejskich Reszla — Barczewa. W tajnej korespondencji komunikowano o zebraniach zdelegalizowanej KPD, np. iż 23 sierpnia 1933 odbyło się w Rydze zebranie KPD, w którym uczestniczyli: H. Neumann, Heckert, Remmele, Koenen, Schwenk i Pieck. W Rydze miało nadal funkcjonować wyłącznie biuro wywiadu KPD, podobnie jak w Kownie. Komunikowano, iż dyrektywy dla KPD wychodzą głównie z Amsterdamu³⁸. W sierpniu 1934 r. informowano o nowej strukturze organizacyjnej zdelegalizowanej KPD³⁹ oraz o tym, że w 1934 r. planowano w KC KPD wzmoczoną działalność antyfaszystowską w ruchu sportowym⁴⁰. Scharakteryzowano wytyczne KC KPD dla organizacji „Rote Hilfe”, które dotyczyły werbowania członków do masowej działalności we wszystkich organizacjach antyfaszystowskich⁴¹. Ostrzegano przed

31 Ibidem, Landratsamt Lötzen VIII/3/A/243, k. 139—143.

32 Ibidem, Landratsamt Lötzen VIII/3/A/244, k. 22.

33 Ibidem, k. 23.

34 Ibidem, Landratsamt Sensburg VIII/9/A/11a, k. 893.

35 Ibidem, k. 813.

36 Ibidem, k. 309.

37 Ibidem, Landratsamt Sensburg VIII/9/A/9, k. 718.

38 Ibidem, k. 55; Tajne pismo Geheime Staatspolizeistelle Allenstein 5 IX 1933.

39 Ibidem, k. 791.

40 Ibidem, Landratsamt Sensburg VIII/9/A/105, k. 155; Politisches Organisationen und Verbände.

41 Ibidem, k. 78.

wystąpieniami działaczy KPD w dniu 1 maja 1934 r., kiedy to można podjąć próbę poprowadzenia mas robotniczych do strajku generalnego i zbrojnego powstania jako jedynej drogi do zdrowych rządów robotniczych we wspólnym froncie robotniczej jedności, przy włączeniu robotników socjaldemokratów⁴². W marcu 1933 r. miał zostać rozprowadzony w Prusach Wschodnich okólnik „Der Masenkampf gegen Hunger und Frost”, w którym podawano przykłady, jakimi metodami mogą zorganizować bezrobotni samopomoc w tym zakresie⁴³. Przed wyborami do Reichstagu (12 XI 1933) ostrzegano o sporządzaniu kart wyborczych na zasadzie oryginalnych urzędowych, jednakże z innym tekstem, które miały być rozprowadzane w nocy przed samymi wyborami. W czasie wyborów KC KPD wydać miał dalsze instrukcje⁴⁴. Zadaniem członków SPD miało być sabotowanie wyborów do Reichstagu przez usuwanie spisów wyborców⁴⁵.

Przekazywano informację o posiedzeniu RGO 4 lutego 1933 w Elblągu, na którym planowano strajki, włączenie do nich robotników chrześcijańskich, wszystkie afiliowane organizacje SPD, młodzież i kobiety w zakładach przemysłowych, takich jak: Schichau-Werke, zakłady energetyczne itp. dla zjednoczenia się w strajku generalnym przed wyborami, wymuszając w ten sposób wycofanie się rządu hitlerowskiego⁴⁶. 23 lutego 1933 r. podawano, iż na terenie Królewca istniało zgrupowanie pod nazwą „Anarchistische Föderation” licząca ok. 20 członków. Federacja była odłamek KPD, wszelako występowała przeciw władzom centralnym KPD⁴⁷. Prezydent Policji Kryminalnej w Królewcu przestrzegali, 22 kwietnia 1933, na podstawie poufnych wiadomości, o wstępowaniu członków RGO w celu destrukcji w szeregach NSDAP⁴⁸. Prezydent Rejencji w Olsztynie informował 4 stycznia 1933 r. o planowanej budowie „Czerwonego Domu” w Olsztynie⁴⁹. Miejscowe ugrupowania „Czerwonej Pomocy” w Giżycku otrzymały z Królewca w lutym 1933 r. formularze wraz z instrukcją o przeprowadzaniu zbiórki pieniężnej dla znajdujących się w nędzy rodzin pomordowanych i rannych⁵⁰. 6 kwietnia 1933 r. podano w Biskupcu wiadomość o „Freier Radiobund Deutschland”. Główne zadanie związku — zakłócenia wystąpień członków rządu. W razie zakazu, dalsza działalność z określeniem się jako tzw. „Bastellbrüder” (klub majsterkowiczów). Centrala poleciła kierownictwu w Królewcu powołać nowe komórki w Wystruci, Olsztynie, Węgorzewie, Gąbinie, Tylży, Welawie, Frydlandzie i Lidzbarku⁵¹.

Przed mającym się odbyć procesem Thälmana, KC KPD w rezolucji z 1 sierpnia 1934 r. polecał zorganizowanie akcji demonstracyjnych w zakładach i dzielnicach robotniczych⁵².

42 Ibidem, Landratsamt Sensburg VIII/9/A/11a, k. 146.

43 Ibidem, Landratsamt Lötzen VIII/3/A/244, k. 12.

44 Ibidem, Landratsamt Sensburg VIII/9/A/11a, k. 180.

45 Ibidem, Magistrat Rössel XXX/13/31: Sozialdemokraten.

46 Ibidem, Landratsamt Sensburg VIII/9/A/9, k. 147, Pismo Polizeipräsidium in Königsberg 15 III 1933, dot.: Sitzung des RGO Komitees, Ortsgruppe Elbing.

47 Ibidem, Magistrat Gilgenburg XXX/15/49: Kommunistische und spartakistische Umtriebe.

48 Ibidem, Magistrat Wartenburg XXX/14/734, k. 12, Pismo Polizeipräsidium in Königsberg 22 IV 1933 dot.: Übertritt von Angehörigen der revolutionären Gewerkschaftsopposition zur NSDAP; Landratsamt Lötzen VIII/3/A/243, k. 288.

49 Ibidem, k. 177.

50 Ibidem, Magistrat Rössel XXX/13/315.

51 Ibidem, Landratsamt Sensburg VIII/9/A/9, k. 731.

52 Ibidem, k. 719.

W sierpniu też informowano o reorganizacji RGO w Komitecie Okręgu Berlin-Brandenburg (opis reorganizacji)⁵³. W czerwcu 1935 r. Gestapo w Berlinie przekazywało do wiadomości władz policyjnych informacje o szczególnej postawie działaczy SDP podczas przesłuchań ich przez organa policyjne i sądowe. Informacje z poufnych źródeł potwierdziły określoną taktykę, stosowaną przez przesłuchiwanym. Główne zasady: „absolutne negowanie działalności politycznej, również wówczas, gdy w rękach policji znajdują się materiały dowodowe. Składanie doniesienia w prokuraturze w razie niewłaściwego zachowania się funkcjonariuszy policji podczas przesłuchań (obraza, rękoczyn). Dążenie do unikania przesłuchań w policji, która jest przeważnie w posiadaniu materiałów dowodowych. W załączeniu przesyła instrukcję w 10 punktach, które opracowane zostały już 28 września 1932 r. na posiedzeniu 34. Oddziału SPD w Berlinie⁵⁴.

Sicherheitsdienst (filia) w Biskupcu donosiła w raporcie politycznym w październiku 1938 r. o działalności kół komunistycznych w Jezioranach. W Troksach działacze komunistyczni nakłaniali robotników do porzucenia pracy. Główny podżegacz z Reszla został usunięty, jednakże inni robotnicy porzucili pracę⁵⁵.

Przedstawione materiały źródłowe są fragmentaryczne, mogą jednakże okazać się cenne przy badaniach zagadnień ruchu robotniczego. Szczególnie godne uwagi są voluminy zawierające materiały KPD i SPD, które traktują równolegle organizacje afiliowane tych partii. Pozwalają one poznać główne kierunki działalności partii i organizacji w poszczególnych okresach oraz zidentyfikować wielu działaczy. Potwierdzają istnienie mocno rozbudowanego robotniczego ruchu sportowego. Przedstawiona powyżej dokumentacja dotyczy przeważnie lat 1933—1935. Materiały z późniejszych lat są mniej liczne.

53 Ibidem, k. 879, Pismo Geheimes Staatspolizeiamt Berlin 4 VI 1935 dot.: Verhalten von SPD-Leuten bei polizeilichen Vernehmungen.

54 Ibidem, Landratsamt Bischofsburg VIII/8/A/2a, k. 1139: Lageberichte.